

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.23

Ю. В. АБАКУМОВА,*кандидат юридичних наук, доцент,**заступник директора Інституту права імені Володимира Сташиса**Класичного приватного університету*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СПІВУЧАСНИКІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

Висвітлено підстави, обсяги та межі відповідальності співучасників. На основі аналізу Кримінального кодексу України, кримінального законодавства іноземних країн, які активно протидіють груповій та організованій злочинності, і наукових розробок учених визначено особливості такої співучасті.

Сучасному періоду розвитку українського суспільства притаманні нові соціально-економічні відносини, що в умовах нестабільності та розбалансованості законодавства України протягом 20-ти років незалежності сприяє активізуванню організованої злочинності. Особливе місце посідає зростання транснаціональної організованої злочинності, у тому числі дій, пов'язаних із «відмиванням брудних коштів», торгівлею наркотиками, зброєю, «живим товаром». Треба констатувати, що організована злочинність проникла у всі сфери суспільного життя і сьогодні є реальною силою, яка загрожує не тільки особі, а й безпеці суспільства та держави.

Аналіз статистичних даних та наукових розробок свідчить про постійне зростання злочинів, що вчинені у складі організованих груп. І хоча у державній статистичній звітності до 1994 р. були відсутні показники кількості виявлених осіб, що вчинили злочини у складі організованих груп, можна припустити, що їх кількість стрімко зростала, оскільки в період з 1991 р. по 1994 р. вона збільшилась більш ніж у 2,5 рази. За розрахунками А. П. Закалюка, зростання кримінальної активності організованої злочинності припадає на початок 90-х років ХХ ст. [1, с. 269]. Як слушно зауважила свого часу Н. О. Гуторова, «організовані групи вдаються до будь-яких дій, у тому числі й до насильницьких, збройних, посягають на особу, права і свободу громадян, підривають економіку та порушують правопорядок, утруднюють нормальне функціонування влади» [2, с. 3].

Таким чином, часткова криміналізація економіки, відсутність дієвого контролю з боку держави, недостатня профілактична робота правоохоронних органів, ускладнення характеру кримінальної діяльності, неузгодженість

підходів законодавця щодо настання кримінальної відповідальності співучасників організованих груп поставили низку запитань щодо тлумачення та практичного застосування новацій, пов'язаних із кількістю співучасників, характером і узгодженістю їх дій, розмежування і диференціації кримінальної відповідальності. Тому не випадково пошук шляхів удосконалення запобігання груповій та організованій злочинності визнається пріоритетним напрямком держави у протидії злочинності.

Відповідно до міжнародної практики, аксіоматичним є те, що прогресивний розвиток законодавства неможливий без глибокого аналізу і врахування досягнень і прорахунків в інших країнах. Більш того, саме порівняння, акцентуація уваги на позитивних та негативних особливостях законотворчості і правозастосування можуть відіграти важливу роль у процесах удосконалення вітчизняного законодавства з метою приведення його до рівня світових зразків.

Стратегічний курс нашої держави на інтеграцію до Європейського Союзу, а також партнерські відносини із країнами СНД потребують глибокого та всебічного наукового аналізу законодавства цих держав. Також для можливості притягнення до кримінальної відповідальності учасників організованих груп, які мешкають не тільки в Україні, а й за її межами, для правильної кваліфікації діянь всіх співучасників необхідно враховувати особливості кримінального законодавства іноземних держав, що потребує значних інтелектуальних зусиль як з боку законодавця, науковців, так і з боку практичних працівників.

У кримінально-правовій науці визначення форм співучасті в організованих групах, їх

ознак, здійснення їх диференціації та встановлення кримінальної відповідальності кожного співучасника є одними з ключових питань. Значну увагу питанням співучасті приділяли такі вчені, як М. І. Бажанов, В. І. Борисов, Ф. Г. Бурчак, Л. В. Багрій-Шахматов, Р. Р. Галіакбаров, Н. О. Гуторова, О. І. Гуров, В. П. Ємельянов, О. О. Житний, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. О. Кваша, О. Ф. Ковітіді, Г. А. Крігер, Н. Ф. Кузнєцова, І. І. Карпець, П. С. Матишевський, П. П. Михайленко, В. В. Сташис, В. П. Тихий, А. Н. Трайнін, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, О. Ю. Шостко тощо. Ними розглядалися загальні питання співучасті, проблеми кримінальної відповідальності за групові злочини, становлення та розвиток організованої злочинності тощо. Однак розроблення інституту співучасті в цілому і його окремих питань, як нами встановлено, продовжує залишатися актуальними.

Незважаючи на наявність значного обсягу наукових праць, присвячених даній проблемі, питання щодо нормативного забезпечення міжнародного співробітництва щодо протидії злочинам, вчиненим у співучасті, а особливо таким формам, як організована злочинність, залишаються недостатньо дослідженими. Крім того, відсутнє комплексне дослідження інституту співучасті в сучасних умовах.

Метою даної статті є дослідження підстав та обсягів відповідальності співучасників за кримінальним законодавством України та іноземних країн, а також удосконалення підходів до меж відповідальності співучасників.

Вивчення досвіду іноземних держав щодо встановлення кримінальної відповідальності співучасників необхідно розпочати із встановлення підходів до визначення поняття «співучасть».

Треба вказати, що в законодавстві окремих країн поняття співучасті відсутнє (наприклад у кримінальному кодексі (далі – КК) Австрії [3], Бельгії [4], Болгарії [5], Іспанії [6], Франції [7], ФРН [8] тощо). У законодавстві інших держав поняття співучасті визначено частково. Наприклад, у КК Данії визнається співучасть сприяння виконанню злочинного діяння підбурюванням, порадою або дією [9]. У більшості країн СНД визначається кримінальним законодавством не тільки поняття співучасті, а й детально розкриваються характеристики видів співучасників. Зокрема, ст. 26 розд. VI «Співучасть у злочині» КК України так визначає поняття співучасті: «співучасть у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину» [10, с. 83]. Стаття 27

КК України визначає види співучасників – виконавця, організатора, підбурювача та пособника. Практично той самий підхід ми спостерігаємо в КК Азербайджанської Республіки [11], КК Республіки Армєнія [12], КК Республіки Білорусь [13], КК Російської Федерації [14] тощо.

Різні підходи існують при визначенні кількості співучасників (два, три, або більше), спільності їх діянь, а також при визначенні ознак суб'єктивної сторони. Наприклад, у КК Латвійської Республіки співучасть визначається не тільки спільна дія, але й бездіяльність особи [15]. У КК Сан-Марино [16] та КК Італії передбачена можливість співучасті у злочині, вчиненому з необережності [17]. КК України виділяє питання форм співучасті, залежно від суб'єктивних ознак, а саме: вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією (ст. 28), розкриває питання кримінальної відповідальності співучасників (ст. 29) і організаторів та учасників організованої групи чи злочинної організації (ст. 30). Окрема увага приділяється питанням добровільної відмови співучасників (ст. 31 КК України) [10].

Аналіз норм КК України, Росії, Білорусії свідчить, що виконавець підлягає кримінальній відповідальності за статтею Особливої частини КК, що передбачає вчинений ним злочин, а організатор, підбурювач і пособник – не тільки за статтею Особливої частини КК, а й обов'язковим посиланням на відповідну статтю Загальної частини КК. Наприклад, у КК України при визначенні кримінальної відповідальності організатора, підбурювача і пособника потрібне обов'язкове посилання на ст. 27 КК України [10].

Схожі підходи до визначення кримінальної відповідальності співучасників застосовані в КК Австрії, ФРН та деяких інших країн. Наприклад, за КК ФРН співучасники караються так само, як і виконавець злочину, оскільки, як нами зазначалось, у законодавстві цієї країни загальне поняття співучасті відсутнє. Однак при призначенні покарання пособнику злочину, на відміну від виконавця, воно повинно бути нижчим [17]. У КК Австрії кожен зі співучасників повинен нести покарання «в межах своєї вини». Проте активна роль певного співучасника або виявлення активної ініціативи, підбурювання до злочинного діяння, вважаються обставинами, що обтяжують покарання [3].

Італійське кримінальне законодавство дотримується так званої дуалістичної системи реалізації кримінальної відповідальності, а саме: застосування покарання або заходів безпеки,

або того й іншого разом. Італійський КК виділяє кілька обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність при співучасті, а саме загрожується відповідальність особи, що схилила до здійснення кримінального правопорушення неповнолітнього, який не досягнув 18-ти років, або особи, розумово відсталі (ч. 1 п. 4 ст. 112 КК Італії). У цьому випадку виконавець є неосудним або не підлягає відповідальності через неповноліття. Якщо ж до числа співучасників входить особа неосудна, або яка не підлягає покаранню, то підбурювач до злочину несе підвищену відповідальність. Обставини, що пом'якшують відповідальність, при співучасті передбачені ст. 114 КК Італії, а саме: покарання може бути пом'якшене особам, залежним від підбурювача, а також схильним до вчинення злочинного діяння особам, що не досягли 18-ти років, розумово відсталим або психічно хворим, якщо вони не були визнані неосудними.

Спеціальна вказівка про оцінку обтяжувальних і пом'якшувальних обставин при співучасті, що міститься в ст. 118 КК Італії, допускає застосування об'єктивного ставлення [17]. Застосування об'єктивного ставлення ми можемо спостерігати також і в КК Франції [7].

Досить схожі підходи до визначення кримінальної відповідальності співучасників існують у КК Фінляндії та КК Литовської Республіки. Зокрема, за КК Литовської Республіки всі співучасники, незалежно від їх ролі у вчиненні злочину, підлягають кримінальній відповідальності як виконавці (ст. 249 КК Литовської Республіки «Злочинне співництво») [18]. У КК Фінляндії співучасники також відповідають за вчинений умисний спільний злочин як виконавці. Однак при визначенні виду та міри покарання враховується ступінь участі кожного співучасника та певна стадія (замах на злочин, закінчений злочин) [19].

Не можна оминати й правил, за якими визначається кримінальна відповідальність за окремими формами співучасті, а саме організована група та злочинна організація. Треба вказати, що такі форми співучасті виділяються окремо у КК України, Білорусії, Литовської Республіки, Республіки Молдова, Російської Федерації. Незважаючи на те, що визначення понять «організована група» та «злочинна організація» за законодавством цих країн не завжди збігаються (за кількістю учасників, за ознаками та розподілом дій тощо), підходи до притягнення до кримінальної відповідальності та призначення покарання в узагальненому виді є досить схожими, адже, як ми зазначали, організована злочинність та її різновиди, такі, як

організована група та злочинна організація, – це найбільш небезпечні форми співучасті.

Як зазначається в законодавстві вказаних країн, організовані групи та злочинні організації створюються для вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, у тому числі й тих, що мають транснаціональний характер. Невипадково, що, наприклад, терористичні групи та терористичні організації практично ототожнюються за характеристиками учасників та характером своїх дій із організованими групами та злочинними організаціями. Ще одна низка діянь, притаманних указаним формам співучасті, – це діяльність щодо легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. Кінець ХХ – початок ХХІ століть характеризується завершенням створення транснаціонального характеру організованої злочинності, а також прагнення організованих злочинних об'єднань до максимальної зовнішньої легалізації своєї діяльності, а також ускладнення характеру своєї кримінальної діяльності з метою легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. Термін «відмивання доходів» стрімко увійшов у наше життя нарівні з іншими транснаціональними злочинами, а тому не випадково Україна потрапляє в «чорний список» держав, які неефективно борються з відмиванням «брудних» коштів. 19 грудня 2002 р. FATF було прийнято рішення: рекомендувати застосування санкцій до України у зв'язку з неспроможністю прийняти закони, які б відповідали міжнародним стандартам у боротьбі з організованою злочинністю. Саме тому необхідно забезпечити міжнародного співробітництва щодо протидії злочинам, учиненим у співучасті, а особливо таким формам, як організована злочинність та злочинна організація.

Як правило, в законодавстві України [10], Білорусії [13], Литовської Республіки [18], Республіки Молдова [20], Російської Федерації [14], Республіки Грузія [21], Республіки Узбекистан [22] участь у діяльності організованих груп та злочинних організацій є обставиною, що обтяжує кримінальну відповідальність.

У частині країн Європи, оскільки в законодавстві не визначено форм співучасті, як і самого поняття співучасті, за вчинення таких злочинів передбачена можливість підвищення покарання кожному з учасників. Наприклад, у КК Австрії [3], КК Польщі [23], КК Швейцарії [19], КК Туреччини [24], КК Естонської Республіки [25] при вчиненні тяжких злочинів насильницького спрямування значно підвищується кримінальна відповідальність, якщо злочин вчинено спільно кількома особами за попередньою змовою.

Як слушно зазначає М. І. Хавронюк, незважаючи на те, що в КК Франції не визначено форм співучасті, надається розгорнута характеристика участі в організованій групі, організованій банді та організації зловмисників і хоча певні положення французького законодавця не є досконалими, ним підкреслюється намагання підвищити відповідальність учасників цих груп. На думку науковця, підвищена увага французького законодавця, «яку він приділяє навіть зародковим формам злочинної організації, свідчить про те, що він має намір карати за будь-яку змову кожного її учасника як виконавця (співвиконавця) злочину особливого роду – змови, зібрання тощо – і схильний ігнорувати те, ким (виконавцем чи пособником) повинен виступати реально той чи інший учасник» [26, с. 255].

Щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб у складі організованих груп та злочинних організацій, то існує складність у відмежуванні цих понять. Як наголошується українським законодавцем, специфіка злочинної організації полягає в більш стійкому характері дій, наявності ієрархічної структури, цільовій спрямованості дій, здійснення керівних та координаційних дій щодо інших учасників організації.

Висновки. Сьогодні, коли Україна вступила на шлях поступового реформування кримінального законодавства, необхідно враховувати не тільки вплив зовнішніх факторів – глобалізацію світового господарства, побудову

єдиного соціального простору ЄС і поступове входження до нього України, а й необхідність приведення законодавства України у відповідність до універсальних стандартів прав людини ООН та Ради Європи.

Необхідно звернутися до досвіду регулювання кримінальної відповідальності співучасників та її меж. Проаналізувавши КК України, кримінального законодавства іноземних країн, які активно протидіють груповій та організованій злочинності, наукових розробок вчених, можемо стверджувати про нагальну потребу визначити особливості такої співучасті з метою забезпечення міжнародного співробітництва щодо протидії злочинам, вчиненим у співучасті, а особливо таким формам, як організована злочинність та злочинна організація.

Як зрозуміло, доцільно вивчити деякі відповідні зарубіжні нормативно-правові акти та наукові розробки, які становлять значний теоретичний та практичний інтерес, але залишаються мало відомими в Україні. Доцільно було б використати такий досвід з урахуванням особливостей національного розвитку.

Насамкінець варто наголосити на тому, що чітке розуміння підходів до кримінальної відповідальності в країнах Європи, їх суворе дотримання, співвідношення із міжнародними вимогами є запорукою успішного співробітництва країн у протидії не тільки загальним видам злочинів, учинених у співучасті, а й небезпечним формам таких проявів, як організовані групи та злочинні організації.

Список використаної літератури

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – 712 с.
2. Гуторова Н. О. Вчинення злочину організованою групою осіб (кримінально-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Гуторова Наталія Олександрівна. – Х., 1996. – 23 с.
3. Уголовный кодекс Австрии / [пер. с нем. Л. С. Вихровой]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 352 с.
4. Уголовный кодекс Бельгии / [науч. ред. Н. И. Мацнева]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 561 с.
5. Уголовный кодекс Республики Болгария / [науч. ред. А. И. Лукашова]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 298 с.
6. Уголовный кодекс Испании / [науч. ред. Н. Ф. Кузнецова, М. Ф. Решетников]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 218 с.
7. Уголовный кодекс Франции / [науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крыловой; пер. с фр. и предисл. Н. Е. Крыловой]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 650 с.
8. Уголовный кодекс ФРГ. – М. : Зерцало, 2000. – 208 с.
9. Уголовный кодекс Дании / [науч. ред. и предисл. С. С. Беляева; пер. с датск. и англ. С. С. Беляева, А. Н. Рычевой]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 230 с.
10. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – К. : Ін Юре, 2003. – 1208 с.
11. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / [науч. ред. И. М. Рагимова]. – СПб. : Пресс, 2001. – 325 с.
12. Уголовный кодекс Республики Армения / [науч. ред. Е. Р. Азарян]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 450 с.
13. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – Минск : Амалфея, 2000. – 320 с.
14. Уголовный кодекс Российской Федерации [с последующими изменениями и дополнениями] // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1996. – № 25. – Ст. 2954.

15. Уголовный кодекс Латвийской Республики / [науч. ред. А. И. Лукашов, Э. А. Саркисов]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 313 с.
16. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / [науч. ред. С. В. Максимова]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 253 с.
17. Уголовный кодекс Италии. Общая часть и преступления против государства. – М. : Изд-во иностр. лит., 1991. – 235 с.
18. Уголовный кодекс Литовской Республики / [науч. ред. В. Павилониса]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 470 с.
19. Современное зарубежное уголовное право : в 3 т. Т. 2. Финляндия, Швейцария [ред. и с предисл. А. А. Пионтковского ; пер. с нем. С. Л. Либермана]. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 550 с.
20. Уголовный кодекс Республики Молдова / [вступ. ст. А. И. Лукашова]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 408 с.
21. Уголовный кодекс Республики Грузия / [науч. ред. З. К. Бигвава]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 409 с.
22. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изменениями и доп. на 15 июля 2001 г.). – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 338 с.
23. Уголовный кодекс Республики Польша / [науч. ред. А. И. Лукашова, Н. Ф. Кузнецова]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 234 с.
24. Уголовный кодекс Турции / [науч. ред. Н. Сафарова и Х. Бабаева]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 374 с.
25. Уголовный кодекс Эстонской республики / [науч. ред. В. В. Запелова]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 262 с.
26. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

Надійшла до редколегії 03.07.2012

АБАКУМОВА Ю. В. ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СОУЧАСТНИКОВ ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ И ИНОСТРАННЫХ ГОСУДАРСТВ

Рассмотрены основания, объемы и границы ответственности соучастников. На основе анализа Уголовного кодекса Украины, уголовного законодательства зарубежных стран, которые активно противодействуют групповой и организованной преступности, и научных разработок ученых определены особенности такого соучастия.

АВАКУМОВА У. ACCOMPLICE LIABILITY ACCORDING TO THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

The causes and limits of accomplice liability are reviewed. On the basis of analysis of the Criminal Code of Ukraine and criminal legislation of foreign countries which actively counteract group and organized crime, works of scientists the peculiarities of this type of complicity are defined.

УДК 343.1

С. Є. АБЛАМСЬКИЙ,

ад'юнкт

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В ЧАСТИНІ ПРИМИРЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО З ОБВИНУВАЧЕНИМ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Проведено дослідження правового інституту примирення в кримінальному провадженні. Проаналізовано основні питання, що виникають в процесі підготовки до укладення угоди, а також правова природа та наслідки укладення такої угоди.

Стаття 1 Основного закону встановлює, що Україна – суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Важливе значення для подальшої розбудови нашої країни є ратифікація Конвенції про захист прав людини та основних свобод [1]. У зв'язку з цим перед

науковцями, законодавцями та практиками постало питання приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних правових стандартів. Стаття 129 Конституції України закріпила засади кримінального судочинства, а процес реформування законодавства